

(gyászének, bujdosóvers, epikus ének, búcsúzövers, halottas ének, sőt szerelmes vers).

A halálesethez fűződő siratókon kívül a kiadvány bemutatja, hogyan éltek és élnek vele más szomorú alkalmakkor is. Egyszer az elpusztult állat, a leégett ház, az elveszett pénz, a szerencsétlen egyéni sors feletti keserűs kifejezésére, máskor élő személyek útnak indulásakor búcsúztatásként. Így régebben az Amerikába vándorló szülők, apa, újabban is a katonai szolgálatra bevonuló fiú, gyakran pedig a menyasszony búcsúztatására. (A kötet csak néhány lakodalmi siratót tartalmaz; a menyasszony elirsatásáról lásd bővebben a MNT III/A kötetét). Halottsirató módjára, az illető kívánságára — hadd lássa, hogyan siratják majd halálakor — siratnak el néha élő személyt, máskor meg a halálát váró beteg végzi el maga az önsiratást.

Külön csoportot alkotnak a sirató-paródiák. Ebben a fejezetben azonban (1087–1101. lap) csak vázlatosan mutatják be a kiadók ezt a szórakoztatást, mulattatást célzó típust, rendszerbe foglalva a motívumokat, melyeket az egyes daraboknál a jegyzetben jellemeztek. Nem volt céljuk az anyagközlés, mindössze 9-et publikáltak teljes egészükben. Egyes tipikus formulák, siratókba belekevert alkalmoszerű elemek mellett legjelentősebbek köztük a halottas játékok, melyek legtöbbször a halotti szertartást parodizálják. Van nekik cselekményük (ravatalra fektetés, halottvivés stb.), s akár felnőtt, akár gyermekjátékok, fontos szerepet kapnak bennük a drámai elemek, a megjelenítés.

A MTA népzene-publikáció sorozatának *Siratók* köteté nemcsak magyar, hanem nemzetközi viszonylatban is jelentős szintézis. 7000 kottasorban a világon elsőként közli egy nép siratókincsét. A kiadványt külföldiek számára is használhatóvá teszi, hogy a sorozat eddig megjelent köteteitől eltérően — kétnyelvű, a magyaron kívül angol nyelven is hozza Kodály Zoltán előszavát, az alapos társadalmi, történeti, irodalmi, zenei, folklori tájékozottságról tanúságot tevő, sok problémát felvető, ill. megoldó bevezető tanulmányt, a szakszerű jegyzeteket, és fordításban közli mind a 218 fősöveget. Ezen túlmenően a jegyzetréz még 128 sirató és 9 paródia hosszabb-rövidebb szövegének angol fordítását is tartalmazza.

Varga Imre

H. Sas Judit: Emberek és könyvek. Bp. 1968. Akadémiai K. 214 1. (Szociológiai Tanulmányok, 6.)

Az egész világon társadalmi szükségletként kialakult szakszociológiákhoz egyre jobban felzárkózik a magyar kutatás is. A mű-

vészetszociológia területén már nemcsak cikkek, hanem önálló művek is megjelentek. Ezekhez sorakozik H. Sas Judit irodalomszociológiai munkájának összegezése.

A könyv az irodalom hatásvizsgálatainak eredményeit dolgozza fel. A feladat rendkívül nehéz, bonyolult, és az eredmény sokszor a módszer hiányait is feltárja. Új kísérlet — ezért nemcsak eredményeiben, hanem önmagában is érdekes. Ugyanakkor akaratlannul is túlmutat önmagán, szándékain.

Az irodalom hatásvizsgálatát három falu felmérésével, illetőleg a különböző módon feltett kérdéseknek, a kapott válaszoknak a feldolgozásával végezték el.

Már a kiinduló szándék is vitatható (a szerző is tudja), de ez tulajdonképpen növeli a kutatómunka izgalmát. Mert lehet-e egyszerűen „falusi olvasókról” beszélni? Mennyiben differenciálhat ma ez a meghatározás? Nyilván alig — hiszen az elsősorban térbeli leszűkítés, bizonyos igen laza azonoságaival az életkörülményeknek és kulturális lehetőségeknek. Annyira laza azonoságokkal, hogy a vizsgálat alkalmával kiderül, hogy azok alig, míg viszont a különbségek egyre inkább dominálnak.

Ez viszont várható és természetes is. Hiszen a falu társadalmi mozgása ma a legerősebb, az átalakulás összes jeleivel — pozitív és negatív értékeivel. Már a kapitalizmusban pusztulásnak indult népi kultúra, parasztművészet helyére áramlott a városi, kispolgári giccs. Ennek a helyét kiszorítani és az új izlést egyengetni hivatott a mai népművelés. Ez a tanulmány megmutatja, hogy a felmérés eredményei, — ha nem is lehetnek mindig teljesen hitelesek vagy általánosíthatók — milyen irányban kívánják az irodalom terjesztését és az irodalmi izlés fejlesztését falun?

A hatáskutatás elvégzéséhez a falu társadalmi struktúráját kellett áttekinthetővé tenni. Ezt több nézőponthól próbálja, hogy az eredmény a lehető legpozitívabban kifejezhesse a reális helyzetet.

A módszerek elemzésére itt nincs mód. Feleletet elsősorban arra várt, hogy a vizsgált csoportok mit várnak olvasmányaiktól és mit kapnak hatásképpen. Az út: kik olvasnak, milyen célból, milyen eredménnyel, ezt milyen olvasmányokon keresztül akarják elérni, és végül hogy az életben kimutatható-e a mű továbbgyűrűző hatása?

A nehéz strukturális felmérés és a még nehezebb megközelítési módok után kapott teljesen heterogén adathalmaz rendezése következett: válasszakeress az előzetes hipotézisekre — vagy a hipotézis elvetése. A levont következtetések gyakran vitathatók. Néhány megállapítást ismertettek csak.

Az irodalommal kapcsolatos legáltalánosabb elvárás százalékarányban a szórakoz-

tatás, ezután következnek az ismeretszerzés igénye. A hatásokról tett vallomások eltérnek az elvárások indoklásától; itt a szórakozás mellett erős százalékos arányban az etikai hatás-átélés következik. Meggyőzően kimutatható, hogy az alacsonyabb műveltségi szintű olvasók igénylik elsősorban csak a szórakoztatást, viszont az etikai kérdésekre a társadalmi struktúrában jelentősebb helyet elfoglalók keresnek inkább választ.

Az olvasó-modell így keresi az igényeit legjobban kielégítő irodalmat. És ez a vizsgálatnak az irodalomtörténezt leginkább érdeklő oldala: milyen művek elégítik ki a mai, valamilyen előre megfogalmazott elvárással olvasó falusi rétegek igényét?

Mint ahogy az igények nem az abszolút megfogalmazásai, hanem a szükségletet is csak relatíven kifejező tükörképei a megfogalmazónak, — úgy az azt kielégítő irodalmi élmény sem tartalmaz abszolút értékítéletet. És elsősorban nem művészi, esztétikai ítéletet (ezt alig igénylik). Meg kell még jegyezni azt is, hogy a mű hatása szélesebb és könnyebben megfogalmazható, mint a kevésbé tudatosult elvárások.

Az olvasmány-igény vizsgálatánál nem egészen elfogadható a kérdések elosztása sem, mely szerint az olvasott műveket a szociológus eképpen csoportosította: ifjúsági irodalom, XIX. századi romantika, XIX. századi klasszikus, XX. századi értékes magyar és világirodalom. Ebben a két középső kategória összefolyik, az utolsó viszont szétválasztandó lenne.

Ennek a beosztásnak alapján kiderül, hogy pl. a XX. századi irodalmat inkább a kvalifikáltabb falusi rétegek (szellemi dolgozók) olvassák. (Olvasmányaik arányában 39%). Érdekes annak a bizonyítottsága is, hogy a nem olvasott, hanem a tömegközlelési eszközökön keresztül kapott irodalmi élmények határfoka sokkal jelentéktelenebb a még csak alkalmi olvasókra gyakorolt közvetlen irodalmi hatásnál is. Ugyanezekben a csatornákon viszont erősebb hatás mérhető akkor,

ha bizonyos fokú olvasási kultúrára épül a televízió látott vagy rádió hallott irodalmi élmény. Így hát a sokat vitatott kérdés, hogy az olvasást kiszorítja-e az alacsonyabb szintű, másodlagos közvetítéssel kapott élmény, a falusi olvasók vonatkozásában nem ad okot az irodalmat féltők aggodalmára. Ez Sas Judit szerint — és ez helyesnek látszik —, annak tulajdonítható, hogy a kultúrtechnika fejlettebb eszközei nálunk egyszerre terjedtek el a magasabb szintű iskolázottsággal és az olvasás igényével.

Ezt bizonyítja az olvasással kapcsolatos szemlélet pozitív irányú megváltozása is a falu társadalmában. A szépirodalom terjedésének útjait vizsgálva kiderül, hogy a „nem hivatalos” terjesztés sokkal nagyobb hatású; családi, baráti, munkahelyi, szomszédai csoportok érintkezésének szálain adják tovább az igényüknek megfelelő olvasmányélményt, sokszor kései „népköltészet”-ként „továbbmesélik” egymásnak, — ami gyakran kisebb-nagyobb átköltést is jelent.

A vizsgálat legfőbb eredménye tehát feltétlenül pozitív: az irodalmi mű képes befolyásolni az emberek érdeklődését. Teljesebb funkcionálását a műalkotás iskolázott értése segítheti — ez határozza meg a tennivalókat is a népművelés számára. A kutatás tehát összegezhető pozitív eredménnyel zárult. Azonban a kitűzött cél megvalósíthatóságának labilitása a feldolgozást és a vizsgálódás értékeit is egyenetlenné teszi. Biztosabb színvonalon ott áll, amikor a szociológia elméletéről beszél; a már vitathatatlan elvi-gyakorlati szükségéről. A legérdekesebb, legszínesebben megírt rész az „életes” szociográfia (A három falu szociográfus szemmel). A gyakorlati, felmérő rész és az abból levont következtetések egyenetlenek, időnként reménytelennek mutatják az anyag megragadásáért folytatott küzdelmet. A részeredmények és a végkövetkeztetés azért megszülettek, — de okvetlen felvetődik a kérdés: nem soványak-e a beljük fektetett energiákhoz viszonyítva?

Sinka Erzsébet